

ומתוך כך גם כן יזכור זה ויקדש עצמו בשעת תשמיש ויחשוב באשתו כדי שיהיו בניו ראויים' (רבנו יונה. וראה עוד בחיבור אגרת הקדש המיוחס לרמב"ן ז"ל).
ומובן לשון 'כל ימי הייתי מצטער...' המורה על התאמצות תמידית, ואילו העמדת המיטה גרידא אינה כרוכה בהשתדלות מתמשכת.

ובספר מי השלוח (ח"ב, לקוטים): הכוונה 'צפון ודרום' – על הרוחב, ו'מזרח ומערב' – האורך. וכדאיתא בגמרא (ב"מ נט.) 'אוקירו לנשיכו כי היכי דתתעתרו' – כי הדכר משפיע והנוקבא הוא מקבל, וצריך שלא יתגאה המשפיע על המקבל בזה שהוא משפיע, רק יכיר ששניהם ברא אותם ה' בשוה, זה נקרא 'צפון ודרום' – שישוה אותה אליו, ואז מוליד בנים זכרים, אבל אם מתגאה על המקבל אם כן בזה שהוא משפיע מטריד דעתו, וממילא בעת השפעתו שנצרך אליה, נתבטל למקבל, לכן ההולדה היא מצד הנוקבא, וזה נקרא 'רחוק מזרח ממערב', שאין משוה אותה אליו, ולכן אינו מוליד זכרים.
ע"ע באגרת הרמב"ן בסוף ספר בעלי הנפש; מעדני יו"ט.

מהגרז"ן גולדברג שליט"א:

הנה הרמב"ן (באגרתו) פרש דברי הגמרא על דרך משל ולא כפשוטו, ודלא כשאר ראשונים. ונראה לפרש דרך כלל, אימתי מתפרשים הדברים כפשוטם ואימתי ניתן לפרש דרך משל – וזה על פי מה שמשמע מכמה מקומות חילוק בין המקראות שבתורה שהם מתפרשים כפשוטם (ע' ראב"ד בסוף הלכות מלכים לענין 'השבתי היה רעה מן הארץ'. והולך הראב"ד לשיטתו בהלכות גניבה ט, ט) ובין דברי נביאים וכתובים שהם מתפרשים דרך משל וחידה (ע' בהל' מלכים שם, לענין 'וגר זאב עם כבש'). וכענין החילוק בין דברי משה, שכתב התורה, שרואה הדברים ממש ולא בחידות, ובין שאר הנביאים (ע' רמב"ם יסודי התורה ז, ט). [ובחילוק הזה יתבארו דברי הר"ח ביבמות מט: ואכ"מ].

ונראה שההלכות האמורות בגמרא הן מיוסדות על התורה, ולכן אין בהם משלים, אבל אגדות חז"ל מיוסדות על דברי נבואה, ולכן הן אמורות בחידות ומשלים. [בדומה לדברי הרד"ל (ב'קדמות ספר הזוהר') שנתן טעם לכך שהזוהר נכתב בלשון ארמית, לפי שהוא מיוסד על ספר דניאל הכתובים בארמית]. ולפי זה נראה שהרמב"ן סובר שמאמר זה שלא נתן מיטתו בין צפון לדרום הוא מאמר אגדי, ולכן ניתן לפרשו במשל וחידה, ואילו שאר ראשונים סוברים שהוא מאמר הלכתי, ולכן מתפרש כפשוטו.

דף ו

באורים רמזים והערות

'הני מאני דרבנן דבלו מחופיא דידהו'. ע' בכאר יצחק לר"י אייזיק חבר כאן; מכתב מאליהו ח"ד עמ' 40; שמירת הלשון פרק יב.

'קיסמא נהילא' – אפר מנופה (עפרש"י חולין נח סע"ב).

'אין תפלה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת. (יש גורסים: **אלא עם הצבור**) – רמז: וייקץ יעקב משנתו ויאמר סופי תבות: **צבור – אכן יש ה' במקום הזה...** (עפ"י בעל הטורים שם).

זמנין שאפילו אחד שישב ועוסק בתורה ששכינה עמו שנאמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתך – שהתורה כולה שמותיו של הקב"ה. וכמו שלמדו (להלן כא.) ברכת התורה לפניה מן הכתוב כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלקינו. וכפי שהרחיב בדבר הרמב"ן בהקדמתו לפירוש התורה (עפ"י נפש החיים ד, יט. וע"ע צדקת הצדיק קפב קפה ועוד; מנהגי ישראל ח"ב עמ' קעג).

'תרי מכתבן מלייהו בספר הזכרונות' – שמתוך שנושאים ונותנים זה עם זה, נחקקים הדברים בדמיונם יותר ויותר (עפ"י המאירי). והיינו ספר הזכרונות של השי"ת, מה שנחקק בדמיון ונרשם בנפש (עפ"י צדקת הצדיק קפה; מכתב מאלהו ח"ד עמ' 92, ע"ש. ע"ע שם עולם ד, בהגהה; דרשות בית ישי ג). ובספר פרי צדיק (פסח כג): **'שאם אדם אחד מגלה לחבירו איזה דברי תורה בכוונה רצויה – על ידי זה נתפשט הדבר להיות נחקק בכלל נפשות ישראל שהם נקראים 'ספר זכרון', כי כל נפש ישראל יש לו אחיזה ושורש באיזה אות מד"ת וכולם ביחד הם ספר זכרון.** הדברים בנויים ביסודם על דברי רבו הרה"ק רמ"י מאיזבצ'א – ע' מי השלוח ח"א ויקרא ד"ה תקריבו, ובלקוטים סוף ברכות.

'עשרה קדמה שכינה ואתיא.' לפיכך נהגו להדליק נר בבית הכנסת קודם שיכנס אדם להתפלל, מפני שהשכינה קדמה ובאה. ועוד, שכן היו עושים במקדש (עפ"י כלבו יז).

זראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא אליך ויראו ממך... אלו תפלין שבראש. 'שם ה' נקרא' – ראשי תבות שי"ן. והיינו שי"ן של תפלין (בעל הטורים תבוא כה, י. וע"ע אור גדליהו סו"פ שמות אות ו).

– אמר החפץ חיים: כשהגויים קוראים אחריו בלעג "ז'יד", יהודי, סימן מוסר יהי לך שאין השכינה עליך, כי אז היו יראים ממך (מובא כ'עלה יונה' עמ' תכט).

'את ה' האמרת היום וה' האמירך היום – אמר להם הקב"ה לישראל אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם...'
את ה' האמרת היום בגימטריא: זו קריאת שמע (בעל הטורים תבוא כו, יז).

(ע"ב) 'אמר רבין בר רב אדא אמר רבי יצחק: כל הרגיל לבא לבית הכנסת ולא בא יום אחד, הקב"ה משאיל בו... אם לדבר מצוה הלך – נוגה לו, ואם לדבר הרשות הלך – אין נוגה לו. משמע שתוקף החיוב הוא רק משום שהוא רגיל במצוה זו ונעשית עליו כנדר, משום כך אם שינה יום אחד הקב"ה דורש ממנו.

ומכל מקום, אף על פי שזה כנדר, אם לדבר מצוה הלך – נוגה לו. כן באר הנצי"ב (בשו"ת משיב דבר ח"ב מח עג וח"ד ה' ד"ה איברא. וע' גם בפירושו 'הרחב דבר' וישלח), והוכיח מכאן שהנוהג הנהגה טובה, אעפ"י שמחוייב לשמור מנהגו כאילו נדר במפורש, כמו שכתבו הראשונים – במקום מצוה רשאי לשנות מנהגו ללא התרה. ודלא כהש"ך והמגן אברהם.

א. נראה שיש מקום לדחות הראיה מכאן, כי גם אם נניח שתפילה בבית הכנסת אינה חיוב גמור (כמו שנקט שם, וכ"כ הגר"ב צ

אבא שאול, ודלא כמו שכתב באגרות משה ועוד), מכל מקום היא הנהגה הראויה לכל אדם ונוהגת בכלל הציבור ואין כאן קבלה מיוחדת אלא שנוהג כפי מנהג העולם, הלכך אינו צריך התרה, משא"כ במנהג חסידות שאדם פרטי החליט לנהוג בעצמו. ובלאו הכי לדעת המגן-אברהם (תקפא סקי"ב. כהסבר הדגול מרבבה ביו"ד ריד), אם אינו חוזר מעיקר מנהגו אלא באופן חד-פעמי במקום הצורך – אין צריך התרה [ודלא כש"ך ביו"ד שם]. ואם כן אין ראייה מכאן כשרוצה לחזור בו לגמרי ממנהגו, שאז אפשר שיצטרך התרה אפילו אם חוזר לצורך מצוה.

ב. כדוגמת שיטה וסברה זו של הנצי"ב, הלך בה בנו, הגר"ח ברלין, שהורה (בתשובה, נדפסה בקובץ 'אבן ציון' עמ' שטו) שעדיף להתפלל בתפלין וביחיד מאשר להתפלל בציבור וללא תפלין – כיון שלעולם נהג להתפלל בתפלין, לכן עדיף זה מתפילה בציבור שמן הסתם נהג כמה פעמים להתפלל ביחידות – הרי שיש הפרש בחומרת מנהג שהאדם נוהג בו לעולם ובין מנהג שלעתיים הוא מבטל.

[ובמשנ"ב (סו, מ מגמ"א) סתם שמוטב לקרוא ק"ש ולהתפלל בתפלין ואפילו ביחידות, מלהתפלל ללא תפלין בציבור, ולא הזכיר סברה זו שנעשה עליו כנדר. ואילו בשו"ת מנחת יצחק (ח"ב קז, ד) כתב שבשביל תפלה בצבור יש לסמוך על האומרים שאין לחוש משום מעיד עדות שקר בעצמו אם מניח התפלין לאחר שעה, ויש מחמירים. וע"ע להלן ח.].

ג. הנצי"ב (שם בס' עג) הביא כעין זה מהרמב"ן (בסוף מכות), שדבר שהאדם היה רגיל בו, יש עליו יותר הקפדה ממי שאינו רגיל. ע"ש. ונראה שבסברה זו יש להבין כמה לשונות הנמצאים בפוסקים; –

כתב בבאור הלכה (נח ד"ה ומצוה) שהוזהרים לקרוא כותיקין, מותר להם לקרוא ולהתפלל ביחידות אם אין להם מנין. ולכאורה משמע מלשוננו שמי שאין רגיל בכך – יתפלל בציבור מאוחר יותר. (וכן פסק בשו"ת אור לציון להגר"צ אבא שאול שליט"א, ח"ב ז, ה. וע' גם בספר הזכרון מנחת ירושלים עמ' רמד-רמו בתשובת הגרא"י ולדינברג שליט"א). והטעם משום שהוא כעין נדר (וכ"כ בהליכות שלמה ח"א יז בדבר הלכה' כו).

וכעין זה נמצא בפוסקים לענין טבילה בערב שבת חזון.

וכן מצינו כעין זה בשער-הציון (רלה, יז), שכיון שדרכו תמיד לנהוג להתפלל אחר צאת הכוכבים, יש לו להמתין, אף שעל ידי זה לא יסמוך גאולה לתפילה [אך יש לדחות ששם מדובר שרגיל גם להתפלל מנחה לאחר פלג המנחה, דנוקט הלכתא כרבנן, ולכך אין לו לסתור עצמו ולהתפלל ערבית קודם. ואף אם אינו מתפלל מנחה אלא קודם, כיון דערבית אינו מתפלל בדר"כ אלא לאחר צאה"כ, הרי עביד כרבנן. וע"ע מש"כ לעיל ד:].

ולפי הנהגה זו בדברי הבאור-הלכה לענין עדיפות תפילה כותיקין ביחידות, יצא שדברי המשנה להלן 'תכסה במים ויקרא' – מדובר דוקא במי שזהיר בכך. ויש לפרש כך את דברי הגמרא (להלן כה, ב) 'ודלמא כותיקין' – כלומר שמנהגו כמנהג ותיקין. וגדר 'זהיר להתפלל כותיקין' – לאו דוקא שמתפלל כותיקין מידי יום, אלא הוא הדין למי שרגיל להתפלל כן בזמנים מסוימים כגון בערב ראש חדש וכד' (תפלה כהלכתה ג הערה לה, מהגרשו"א; הליכות שלמה ח"א ה, יז).

אך יש סוברים שאין חילוק בדבר, ואין הבדל אם הוא רגיל וזהיר תמיד אם לאו, והוא הדין אם חפץ עתה להיות זהיר בדבר זה [ולדבריהם כנראה אין כאן ענין לנדר, וכנ"ל]. וכן שמעתי ממו"ר הגרמ"מ פרבשטיין שליט"א. וכן נראה מכמה פוסקים אחרונים שסתמו להעדיף להתפלל כותיקין מאשר בציבור – ע' יביע אומר (ח"א ד, ח-ט); עמק ברכה הל' ברכות ק"ש.

טעם אחר ל'כל הרגיל'; כל הנהגה יציבה שהאדם קובע לעצמו, מעלה את החיים לרמה גבוהה יותר, ומכניסתו למדור מיוחד של השגחה פרטית. והרי הרגיל לבוא לבית הכנסת זוכה להשגחה מיוחדת שאם יום אחד לא יבוא 'הקב"ה משאיל בו'. שמירת הסדר הקבוע בעבודה היא 'נוגה לו'. פריצת הגדר ללא טעם מספיק – 'אין נוגה לו', שהיה לו לבטוח בשם ה' ולא לבטל הנהגתו הקבועה.

וענין זה מסביר גם את השבח של הקבוע מקום לתפילתו – אפילו קביעת התנהגות בפרט קטן מזכה את האדם לשכר 'אלקי אברהם בעזרו' (עפ"י עלי שור ח"א עמ' סו).

ע"ע: צדקת הצדיק ריב; רסיסי לילה לד, עמ' 52.

'הקב"ה משאיל בו'. לא נאמר 'שואל' אלא 'משאיל' – שנותן השי"ת בלב אדם אחר לשאול בו (מי השלוח ח"ב).

'אמר ר' יוחנן: בשעה שהקב"ה בא בבית הכנסת ולא מצא בה עשרה – מיד הוא כועס שנאמר מדוע באתי...' מבואר מכאן שהשכמת בית הכנסת ובית המדרש אין ענינה רק משום זריזות למצוות, מצות תפילה או תלמוד תורה, אלא יש בה ענין קבלת פני השכינה שהרי השכינה באה שם וחייבים להשכים כדי לקבל פניה. והיא המעלה המיוחדת שנשתבח בה ר' אליעזר (בסוכה כה.) 'מעולם לא קדמני אדם בבית המדרש' (עפ"י רשימות שיעורי הגר"ד סולוביצ'יק סוכה שם). וע' להלן מ: אמר ר' יהושע בן לוי לעולם ישכים אדם לביהכ"נ. וכן להלן ח זרו ריב"ל את בניו בענין זה. והביאו על כך את הכתוב 'כי מוצאי מצא חיים' – ו'מוצאי' היינו קבלת פני שכינה.

הרשב"א (בח"א ג) נשאל, הלא לעיל אמרנו 'עשרה – קדמה שכינה ואתיא', וא"כ כיצד מתישב זה עם מה שאמרו כאן שבשעה שבא הקב"ה ולא מצא עשרה מיד הוא כועס? (ועתורא"ש). והשיב: אין משיבין מן ההגדה (תיקוני זהר חדש דף קסו). ועוד, פירוש 'קדמה' לא שתקדם לביאתן אלא שבאה עמהם מיד כשהן באין ואינו ממתין עד שיבואו העשרה וישבו... ויש 'קדימה' כיוצא בזה... ע"ש.

'כל הקובע מקום לתפלתו אלקי אברהם בעזרו, וכשמת אומרים לו אי עניו אי חסיד...' יש לפרש שלא אמר בעבור קביעות המקום לבד אלא רוצה לומר שכל כך מדקדק בתפלתו שגם בזה הוא נזהר, שרוצה שתהיה תפלתו במקום מיוחד, וכיון שכל כך הוא אוהב התפלה, ודאי מדת ענוה יש בו כדי שתהיה תפלתו מקובלת לפני המקום... שאם לא יהיה לו הענוה לא יוכל לעולם להתפלל בכונה ולא תהיה מקובלת לפני המקום ב"ה, וכיון שזכה לענוה יהיה זוכה למדת החסידות (רבנו יונה). ע"ע בהרחבת הדברים בספר מכתב מאלהיו ח"ה עמ' 426; שיחות הגר"א נבנצל שליט"א, וירא ט (עמ' פו ואילך).

היוצא מבית הכנסת אל יפסיע פסיעה גסה. אמר אביי: לא אמרן אלא למיפק אבל למיעל מצוה למרהט.

נרמז בזה, כי בעת שאדם הולך לבית המדרש לקבל דברי תורה, או נמצא בו גודל תקיפות ובטחון ומותר לו להתפשט עצמו במעט תקיפות, כי בזה ודאי יקיים רצון השי"ת, אבל בעת יציאתו מבית המדרש אסור לו להראות תקיפות רק לכלכל דבריו במשפט ולראות להתנהג על פי הדברי-תורה שקבל בבית המדרש (עפ"י מי השלוח ח"ב פרשת שופטים). ע"ע עלי שור ח"ב עמ' רנח; לקט שיחות מוסר ח"ב עמ' יב.

יש לדקדק על הלשון **'לא אמרן אלא למיפק אבל למיעל מצוה למרהט'**, והלא מפורש אמרו היוצא מביהכ"נ, ואין כאן שום הגבלה לדברים האמורים כדרך המשמעות הרגילה בביטוי 'לא אמרן...', ומה חידוש יש באמרו 'לא אמרן אלא למיפק'.

יש מפרשים שדברי אביי מוסבים על היוצא מבית הכנסת כדי להיכנס לבית המדרש – שמצוה לרוץ, וכמו שהביא המג"א בשם השל"ה (כן שמעתי בשם זקני רא"א כי טוב זצ"ל).

ועוד נראה דקמ"ל אביי שאפילו בתוך ביהכ"נ יפסיע פסיעה גסה בהיכנסו [שלא כביציאה שאין לו למהר]. ואף על פי שאין לרוץ בתוך ביהכ"נ (כמש"כ המג"א צ סקכ"ד) מ"מ יש לו למהר למקומו ולא ילך מעדנות, הן משום חביבות מצוה הן משום

'בבית א' נהלך ברגש'. וכן יש נוהגים. וביותר משמע כן מגרסת הראשונים (ע' בפסקי הרי"ד, וכע"ז ברא"ש, וכ"ה בבב"י מינכן): 'לא אמרן אלא כדנפיק אבל כדעייל מצוה למירהט'.

'אגרא דפרקא רהטא'. פרש"י: עיקר קבול שכר הבריות הרצים לשמוע דרשה מפי חכם היא שכר המרוצה, שהרי רובם אינם מבינים להעמיד גרסא ולומר שמועה מפי רבן לאחר זמן שיקבלו שכר למוד'. בכמה מקומות מבואר שתורה שבעל-פה, שלא כתורה שבכתב, אין מצוותה מתקיימת בקריאה בעלמא אלא בהבנה, והקורא ללא שמבין מה הוא קורא, לא קיים מצוה (ונתבאר במקום אחר). כאן מבואר מדברי רש"י חידוש נוסף: קיום מצות לימוד תורה שבעל פה תלוי לא רק בהבנת הדברים בשעת שמיעתם אלא אף בזכירתם וביכולת להשתמש בהם לאחר זמן. מי שתפס את התוכן בשעת הרצאתו ושכחו לאחר זמן, וכל שכן מי שלא הבינו מעיקרא, זוכה רק לשכר מרוצה, שכן אין תפיסה ארעית כזו נקראת לימוד (מתוך 'שעורים לזכר א"מ ז"ל' ח"א עמ' קנט. וכן האריך בזה הגרי"א שר ב'לקט שיחות מוסר' ח"ב עמ' שב).
יש לדחות הראיה מכאן כי יש לפרש שהכוונה על השכר המיוחד שיש בפרקא מעל פני לימוד רגיל שהיה למד כל אחד לעצמו.
וע"ע עלי שור ח"ב עמ' תטו.

'אגרא דכלה – דוחקא'. השמיעה של דברי תורה היא המצוה בעצמה ועליה אין שכר בעולם הזה (כקדושין לט:). כי שכרה אין קץ ואי אפשר לעולם הזה להכילו, אבל הדוחק, דהיינו הלבוש למצוה, עלי מקבלים שכר בעולם הזה (תורת הרבי ר' זושא קב).
על דרך זו יש לישב מה שאמרו 'אגרא דתעניתא צדקתא' משמע לכאורה שהצדקה גדולה מן התענית. ואילו להלן (לב:): אמר ר' אלעזר גדולה תענית יותר מן הצדקה – אך אפשר שהכוונה כאן לשכר נלווה ונוסף שיש מן התענית, מלבד השכר הבא על עצם התענית.

'אלו דברים שעומדים ברומו של עולם ובני אדם מזולזלין בהן'. בשם הבעש"ט זללה"ה: הדברים הם העומדים ברומו של עולם. כי התפילה עושה את פעולתה הגם שאין הדבר ניכר כלום בעולם הזה. וכל מעשה וכל דבר מתברר על ידי הלשון, וכענין מלאכת 'מכה בפטיש' שהכאת הקורנס בגמר המלאכה היא הקובעת צורת כל הכלי ומראהו. וכמו שאמרו בזהר (אמור קה.) 'אבל לבתר דאפיק מלה מפומיה ההוא מלה אתעביד קלא ובקע אוירין ורקיעין וסלקא לעילא' (עפ"י מי השלוח ח"ב תהלים לד ולקוטי הש"ס).

'לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה'. –

'דע כי שעת מנחה – עת מרוצה בימים, וכמו שיש עתים מרוצים בשנה, כעשרת ימי תשובה שבין ראש השנה ליום הכפורים, והוא שאמרו בפרק קמא דברכות, לעולם יהא זהיר בתפלת המנחה...'. (מתוך שו"ת הרשב"א ח"ה א).

'... שהרי אליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה...' –

'... וזהו תפלת המנחה, שהוא מה שמוסר כל מה שעבד מהשתדלותו – הכל להשי"ת. וזה שאמרו דאליהו לא נענה אלא בתפילת המנחה, כי הוא בא בטענה ואתה הסבות את לבם אחורנית (מלכים-א יח), דהגם דבתחילה הבחירה בידי האדם, מ"מ אחר שנעשה כבר מה שנעשה, החטא, האמת דהכל מהשי"ת. ועל ידי זה נעשים החטאים כשנים הללו סדורות ובאות מששת ימי בראשית כמו שאמרו

בפרק רבי עקיבא (שבת פט:). ועל כן יצחק אבינו ע"ה, הוא הממליץ בעד החטאים ואומר 'פלגא עלי ופלגא עליך' כדאיתא שם. ו'עלך' היינו כטענת אליהו ואתה הסבות, שהוא בתפלת המנחה שאחר הפעולה דכל היום (שיצחק תיקנה כדלהלן כו:).

והיינו כידוע בסוד הידיעה והבחירה דשניהם אמת, ובעולם הזה משמש הבחירה, וזהו קודם המעשה, אבל אח"כ דמה שעבר כבר איננו ואינו עוד בעוה"ז – יוכל לתקן הקודם ע"י התגלות אור הידיעה שהוא למעלה מעולם הזה, ששם אין מקום לבחירה, ויתגלה דהכל מהשי"ת. וזהו ה'פלגא עלך' שפעל בתפילת המנחה, דתפילה עושה מחצה (ויק"ר י), כי תפילה זו היא להאיר על העבר דהכל מה'... (מתוך קונטרס קדושת השבת לר"צ הכהן ד, דף יא, 1).

וע"ע צדקת הצדיק (מ): 'עיקר התשובה הוא עד שיאיר ה' עיניו שיהיו זדונות זכויות, ר"ל שיכיר ויבין שכל מה שחטא היה ג"כ ברצון השי"ת...'

'כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בחמשה קולות...' הכוונה, כי יש חשש גזל בהנאתו מסעודת החתן שהרי על מנת כן הרבה הלה בהוצאות סעודתו וקרא לאוהביו, כדי שישמחוהו בשירה ובזמרה כנהוג, כאמור 'קול ששון... חמש פעמים (עפ"י מכתבי החפץ חיים ח"א עמו' מו. הובא בספר 'חדושי תורה ממרן הח"ח' על ברכות, מאת הרמ"ד אברמוביץ).

י"מ 'עובר בחמשה קולות' – שלא יזכה לחמשה קולות אלו שנאמרו בנחמת ירושלים, 'עוד ישמע...'
(עפ"י לבוש אה"ע סה).

על 'חמשה קולות' של מתן תורה – ע' בספר פלח הרמון לרבי הלל מפאריטש קלז, ב; סוד ה' ליראיו לרבי יצחק גינזבורג שליט"א, עמ' שעו.

'מאי כי זה כל האדם – אמר ר' אלעזר... רבי אבא בר כהנא אמר: שקול זה כנגד כל העולם כולו.
(ר') שמעון בן עזאי אומר ואמרי לה (ר') שמעון בן זומא אומר: כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לזה'. אעפ"י שבן עזאי ובן זומא תנאים היו, הזכירום לאחר דברי האמוראים בגלל תוכן המאמרים, כי כן הדרך לאחר את זה שדבריו מוסיפים על דברי חברו, הגם שהיה קודם לו בזמן (עפ"י סדר הדורות בהקדמה דף ז. וע"ע בספר בן יהוידע כאן. וראה עוד: תוס' סוטה ד. ד"ה בן עזאי).

'כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לזה' –

'הרבה גוונים והדרגות יש לחסד והשפעה. יש הטבה בדברי העולם הזה... ויש בדברים רוחניים... ועוד יש בחינה רוחנית ומופשטת של התחסדות, אשר על ידה העובד את ה' נותן קיום וחיות לאנשים שלא ראה אותם מימיו, ואפילו לכל העולם כולו, כאמרם ז"ל: 'כל העולם כולו ניוונין בשביל חנינא בני'. וכדומה הרבה.

ואיך זה מועיל זכות איש אחד לחברו? סוד זה גילו לנו חז"ל באמרים 'כל העולם לא נברא אלא בשביל זה... לצוות – להיות צוותא וחברה – לזה'. כלומר שהאדם יכול לקבל זכות קיומו בעולם הזה לא רק על ידי מצוות שהוא עשה (שעל ידם הוא זוכה, בבחינת 'אוכל פירותיהן', לעולם הזה המסוגל לסייעו בעבודתו, כמו שכתב הרמב"ם בפ"ט מתשובה), אלא אפילו על ידי מצוות בני אדם אחרים, שהוא משמש איזה צורך עבורם. וכבר האריך הרמב"ם (בהקדמת פירוש המשניות) וכתב שבשביל שישתה צדיק אחד כוס מים אחד, וינח בצל עץ שעה אחת, כבר היה כדאי לקיים בעולם את העשיר שנטע הגן ההוא לפאר את ארמונו. והיינו שעל ידי סדר הצוותא – הכלליות ושייכות בני אדם זה עם זה אפילו בבחינה גשמית,

להספיק צרכיהם זה לזה – כבר על ידי זה מתפשטת זכות קיום מן המגלים כבוד ה' אל זולתם בדרך כלל, ונמצא שהם משפיעים טובה לכל העולם' (מתוך מכתב מאליהו ח"א עמ' 147. ע"ע בהרחבה בספר עלי שור ח"א עמ' רפח והלאה).

ואם נתן לו ולא החזיר – נקרא גולן שנאמר ואתם בערתם הכרם גזלת העני בבתיכם. לא נשאר לו לעני כלום מלבד כבודו העצמי, ואם זה אתה נוטל ממנו על ידי זלזול ברגשותיו – אין לך גזלה גדולה מזו (מכתב מאליהו ח"ד עמ' 247).

– נראה עפ"י פשוטו שדרש גזלת העני – גזלת העני, שנמנע מלענות לו שלום [וכדרך שדרשו 'לחם עוני' – שעונין עליו דברים הרבה] (כן מובא בשם הגר"א – ע' קול אליהו, אמרי נעם).

באורים נוספים (מתוך 'בדרך טובים' למורי ורבי ר' עודד כיטוב שליט"א)

'תניא אבא בנימין אלמלא ניתנה רשות לעין...' – כי האדם יראה לעינים ולא ללבב והמזיקים 'חלים' ונתפסים בדברים שבלב האדם לאדם ואין כל בריה יכולה לעמוד בפני הבריות אילו נחשפו כל רגשותיה ומחשבותיה ביחס אליהם ומהם ביחס אליה.

ומשמע מדברי האמוראים דעיקר מצויים המזיקין בין תלמידי חכמים ובעידנא דכלה, שזה (מלבד מה שרוצים תיקון וכו') משום שאנשים פחות עדינים מתבטאים באופן גלוי יותר זה לזה ואינם מפנימים ברגש ומוח, ונוטים להעשות 'מזיקים' בפועל, אבל ת"ח וכיוצא בהם שעידנו מידותיהם החיצוניות הרי הדברים מתכנסים פנימה.

וכל חד וחד מינן (משמע מחבורתינו חבורת החכמים) אלפא משמאליה (עפ"י הכתוב יפול מצדך אלף וגו') – משמע מצד השמאל ומדת הדין והכעס שמפעיל כלפי חבריו ומופעל מהם, ורבבתא בימיניה, היינו רגשות אהבה ותאוה לא מבוררות.

ומדמים אותם ככסלא לאוגיא, כעין חומה או ערימה החוצצת בין גפן זו לגפן זו שכל אחת מושקית ממני הדעת העומדים שלה ואין חיבור טוב בין תורתו של זה לתורתו של זה להתקיים בהם 'פוצו מעיינותיך חוצה ברחובות פלגי מים' (אך מאידך יש בזה גם מעין שמירה על היחודיות והעצמאות של כל אחד לפתח הסגנון המיוחד לו).

וכן דוחקא דהוי בכלה משום המתחחות ביחסי אנוש, דכשכולם כאחד בביטול לפני ה' אזי לא אמר אדם צר לי המקום, וכן ברכי דשלהי רומז לחסרון גמישות, ומאני דרבנן – לתדמית שלהם בחוץ, וכרעי דמנפקן לכל מיני 'תקלים' שמתרחשים מדעת ולא מדעת בין בני הישיבה.

כרעי דתרנגולא – הוא הגבר שרומז מצד אחד על תאוה, כענין שלא יהו ת"ח מצויים וכו' כתרנגולים, וזה מצד הרבבתא מימיניה כנ"ל, ומצד שני הוא כעסן ובעל קרבות כנודע, וזה מצד האלפא משמאליה כנ"ל והכל אינו יציב, כלשון ימינו 'על כרעי תרנגולת' וק"ל.

וזה הרגלים והעקבות – היינו התופעות, אבל עיקר מראיהם הוא בתואר שונרא (היינו חתול העולה מקדש שערפל חתולתו) שהוא רומז לתוהו ושבירת הקדושה, והוא האוכל לגדיא (הרומז לקדושת ישראל) כנודע ויש בו משהו סתום ומעורפל ונעלם. ושליא של אוכמתא ובוכרתא היינו המקור והשרש של החתוליות. וליחתמיה... דילמא גנבי מיניה – אינו ברור כל כך, ואולי

רצה לומר דהשדים יפרצו שמה וישחררו השד הכלוא ותוך כדי כך גם יגנב משהו ממנו עצמו, כי מסתמא כשהוא רואה השד גם השד 'רואה' אותו ויכול להאחו במשהו משלו ולגנבו אל השדיות (וכענין ויגנב אבשלים את לב ישראל) וכענין אשמדאי שהשתחרר לשלמה בר"פ מי שאחזו וגנב את לבו עד שנכנס בלבו למלוך תחתיו ('המלך לב העם') כביכול נעשה שלמה 'שד של עצמו' וק"ל. ולחתום פומיה – פיו שלו כדי שלא יכנס השד בפיו ואז לא יהיה פיו ברשותו ויתחיל לדבר דברי שגעון (מן הרגשות והמחשבות הכמוסים בדר"כ). וזה מה שאירע לרב ביבי בר אביי [עיי' חגיגה ד' ע"ב דהוה שכיח גביה מלאך המות, ומה שדיבר עמו שם שפעמים יש נספה בלא משפט ע"י דריע מזליה כשאינו נזהר, והוא קרוב קצת לענייננו] (אות מה).

'אין תפלה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת. בית הכנסת הוא מקדש מעט. וזה ענין המקדש שהוא מאחד כל ישראל להיות ציבור כאיש אחד בלב אחד כמו לפני הר סיני ובלא שמחודדין זה לזה. וזהו עיקר סילוק המזיקין ונגעי בני אדם (וכמו שנאמר ושמתי מקום לעמי לישראל ונטעתי ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא יסיפו בני עולה לענותו. ויש לרמוזו בתיבת מקדש קם – שד, היינו או קם (ואז השדים כלואים ונפרדים מכוחם) או (כשהוא חרב) שעירים ירקדו שם]. וכן בבית הכנסת כשהציבור מצויים בו מסתלק ה'נפרד' שבכל אחד, וכשהן שוממין וחרבים מבני אדם מצויין שם המזיקין.

והעיקר על ידי רנה שהיא הגבהת קול ושמחת איש באחיו. ובפרט עשרה דקדמה שכינה ואתיא ע"י שנעשין קומה אחת שלימה (כידוע דהעשר לעולם חוזר לאחד, ואינו הסכמי בלבד אלא מיסודי עולם הנברא בעשרה מאמרות). ועיי' בספר התניא דאפילו אין ביניהם דברי תורה עצם המצאם ביחד שואף לזה וגורם לקדושה שאופנים ושרפים אינם יכולים לעמוד בה. ונמזה נבין בק"ו לענין עשרה המתכנסים לייסד בית הכנסת, או לחשוב מחשבות על כינון המקדש ממש, שכבר בהתכנסם לשם זה חופפת עליהם קדושת המקדש ואכמ"ל.

ובשלשה, אפילו יושבים בדין לעשות שלום ולפשר ביניהם (ע"י השלישי) – שכינה שורה כד יתבי (פי' שמגיעים ליישוב דעת מסוים).

ובשנים שנדברים באהבה זה עם זה, ואפילו 'חושבים טוב' זה על זה, הרי זה מחזק הצוותא ביניהם אפילו לא הספיקו לעשות, כאילו עשו בפועל. ובאחד כשעוסק בתורה (שכולה שמותיו של הקב"ה), אך אז עושה רושם במוח ולא בלב, שהוא ספר הזכרונות ע"י הבל-להב-הלב שביניהם (אות מו).

(ע"ב) 'א"ר חלבו אמר רב הונא: כל הקובע מקום לתפלתו אלקי אברהם בעזרו, וכשמת אומרים לו אי עניו אי חסיד מתלמידיו של אברהם אבינו...' – כי צריך להיות שפל וסבלן בכדי לקבוע מקום ולא לזוז (שבדר"כ אדם נעדר ומחליף מקומו משום כעס שיש לו עם בני הכנסת או ראש הכנסת וכיו"ב), והכל כדי להתחסד עם קונו שלא יכעס ויאמר מדוע באתי ואין איש, וממילא להתחסד עם כל באי עולם ע"י שמקיים סדר התמידות. ואפילו רשעי עולם כאנשי סדום מתקיימין ע"י קביעת המקום – והזמן – לתפילה, כי מקרא זה דאברהם נאמר עם מהפכת סדום, ומתייחס על פי פשוטו לתפילה הקודמת שעמד בה אתמול מכי משחרי כותלי את פני ה' בשעה שהחל להעריב, ופנו משם האנשים וישקיפו על פני סדום וה' אמר המכסה אני מאברהם וגו' ויגש אברהם ויאמר וגו' – והחל לדון לפניו – כראוי לתפלת המנחה – שישא למקום בעבור מעט

צדיקים אשר בקרבה. ואולם מסתמא לא שקטה נפשו כי שמא לא ימצאו צדיקים כלל, וחשב להשיכם בבקר לאותו מקום תפלה ולבקש מחילה גמורה בחסד פשוט, אך לא הספיק באותה עת שכבר עלה קיטור הארץ. ומאותה שעה ואילך קיבל עליו לקבוע מקום – זמן – תפלה חק בל יעבור כדי שלא יהיה עוד כדבר הזה, ותעצר המגפה, ותחשב לו לצדקה (סיום הפסוק בתהלים לגבי פינחס, ורומז לאברהם שכתוב בו 'ויחשבה לו צדקה') וגו' (אות נ).

'אמר רבי חלבו אמר רב הונא: היוצא מבית הכנסת אל יפסיע פסיעה גסה. אמר אביי: לא אמרן אלא למיפק אבל למיעל מצוה למרהט'. גם זה כהמשך ומענין מאמרו הקודם בדבר קביעת מקום לתפלתו. שעל כן, כיון ש'מקומו' בבית הכנסת ושם בטחונו (כנ"ל 'הו"ל לבטוח בשם ה'), אל יפסיע כמי שחוזר לעירו ולמקומו אלא כמי שמתרחק בהיסוס ממקום מבטחו. אמנם 'למיעל' פי' לבית המדרש – מצוה למירהט אף כשיוצא מבהכנ"ס (כן שמעתי מאבא זלה"ה) דכתיב ונדעה (כהגהת הב"ח) נרדפה לדעת – אף כשבאנו ממקום החיבור והדבקות שבבית הכנסת עדיין יש לנו לרוץ לרדוף ולהוסיף דעת בביהמ"ד מקום תורה שהוא גדול מבית הכנסת, ובגדר חי עולם מול חי שעה.

וכן השבת (שמעין עוה"ב) בזמן היא המנוחה והבסיס, כענין ביהכנ"ס במימד המקום, ומ"מ ירוץ אדם לדבר הלכה אפילו בשבת, כענין יפה שעה בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חי עולם הבא. והתורה בסוד השמיני שלמעלה מן השבע (שם נא).

דף ז

ענינים רמזים פרפראות וציונים

'מנין שהקב"ה מתפלל...'. ע' לקוטי מוהר"ן קה.

'שמעאל בני ברכני'. ע' נפש החיים ריש שער שני; דברי סופרים (לר"צ הכהן) ט; מכתב מאליהו ח"ג עמ' 34 ועמ' 112; עלי שור ח"ב שיז.

זמי איכא רתחא קמיה דקודשא בריך הוא. כלומר, זמן של כעס. אבל כעס הלא מצינו בכמה מקומות, כמו 'יחר אף ה' וכו' – ועל כך הביא מהברייתא [ולא מהכתוב וא-ל זעם בכל יום] שפירשה 'זכמה זעמו – רגע' (הרא"מ הורביץ).

זכמה זעמו – רגע. צא וראה: כל ההופעות של ראשי תבות בתנ"ך שצירופן 'ר ג ע' – מדברות בענין דברים רעים ופורענות:

ויריבו רעי גרר עם רעי יצחק (בראשית כו, כ);

ראשית גוים עמלק (במדבר כד, כ);

ואנחנו עשים רעה גדולה על נפשותינו (ירמיהו כו, יט);

ביום ההוא יהיה רעש גדול על אדמת ישראל (יהזקאל לח, יט);